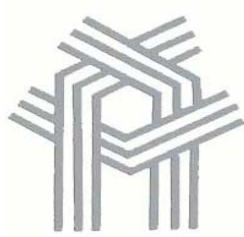

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

دانشگاه علوم اقتصادی

دانشکده اقتصاد

پایان نامه کارشناسی ارشد رشته اقتصاد گرایش اسلامی

تحلیل تطبیقی بهره برداری از نفت در کشورهای اسلامی بر اساس

اصول مالکیت

پژوهشگر:

زهرا فرجی

استاد راهنما:

دکتر سعید فراهانی فرد

استاد مشاور

دکتر سیاب ممی پور

شهریور ۹۴

اظهارنامه دانشجو

موضوع پایان نامه: تحلیل تطبیقی بهره برداری از نفت در کشورهای اسلامی بر

اساس اصول مالکیت

استاد راهنما: دکتر سعید فراهانی فرد

اینجانب زهرا فرجی دانشجوی دوره کارشناسی ارشد رشته اقتصاد گرایش اسلامی دانشگاه علوم اقتصادی به شماره دانشجویی ۹۰۱۵۰۱۰۱۶ گواهی می نمایم که تحقیقات ارائه شده در این پایان نامه توسط شخص اینجانب انجام شده و صحت و اصالت مطالب نگارش شده مورد تأیید می باشد و در موارد استفاده از کار دیگر محققان به مرجع مورد استفاده اشاره شده است. به علاوه گواهی می نمایم که مطالب مندرج در پایان نامه تاکنون برای دریافت هیچ نوع مدرک یا امتیازی توسط اینجانب یا فرد دیگری ارائه نشده است و در تدوین متن پایان نامه چارچوب مصوب دانشگاه را به طور کامل رعایت کرده ام.

امضاء دانشجو:

زهرا فرجی

۱۳۹۴/۰۸/۱۵

کلیه حقوق مادی و معنوی مترتب بر نتایج مطالعات، ابتکارات و نوآوری های ناشی از تحقیق، همچنین چاپ و تکثیر، نسخه برداری، ترجمه و اقتباس از این پایان نامه کارشناسی ارشد، برای دانشگاه علوم اقتصادی محفوظ است. نقل مطلب با ذکر منبع بلامانع است.

دانشگاه علوم اقتصادی

دانشکده اقتصاد

پایان نامه کارشناسی ارشد رشته اقتصاد گرایش اسلامی خانم زهرا فرجی تحت عنوان

تحلیل تطبیقی بهره برداری از نفت در کشورهای اسلامی بر اساس اصول مالکیت

در تاریخ ۹۴/۰۶/۳۱ توسط هیأت داوران زیر بررسی و به تصویب نهایی رسید.

<u>امضا</u>	<u>رتبه علمی</u>	<u>نام و نام خانوادگی</u>	<u>اعضای هیأت داوران</u>
	دانشیار	دکتر سعید فراهانی فرد	۱. استاد راهنما
	استادیار	دکتر سیاب ممی پور	۲. استاد مشاور
	استادیار	دکتر محمد اسماعیل توسلی	۳. استاد داور

امضاء نماینده تحصیلات تکمیلی

سپاس خدای را که سخنوران، در ستودن او بمانند و شمارندگان، شمردن نعمت‌های او ندانند و کوشندگان، حق او را گزاردن نتوانند. و سلام و دورد بر محمد و خاندان پاک او، طاهران معصوم، هم آنان که وجودمان وامدار وجودشان است؛ و نفرین پیوسته بر دشمنان ایشان تا روز رستاخیز...

ابتدا از استاد گرانقدرم جناب آقای دکتر سعید فراهانی فرد که زحمت راهنمایی این پایان

نامه را بر عهده داشتند، کمال سپاس را دارم.

از استاد عالی قدر جناب آقای دکتر سیاب ممی پور که زحمت مشاوره این پایان نامه را

متحمل شدند، صمیمانه تشکر می‌کنم.

از جناب آقای دکتر محمد اسماعیل توسلی که بعنوان استاد داور جلسه ارائه پایان‌نامه اینجانب

را رسمیت بخشیدند بسیار سپاسگزارم.

و با امتنان بیکران از مساعدت‌های بی‌شائبه‌ی استاد فرهیخته

جناب آقای دکتر غلام علی معصومی‌نیا

قدردانی می‌کنم :

از خواهر و برادر عزیزم و همسر بردبارم که در این پایان‌نامه یار و همراه بنده بودند و در ویرایش این

اثر بنده را یاری نمودند.

تقدیم به:

مقدس ترین واژه‌ها در لغت نامه دلم، پدر و مادر
مهربانم که زندگیم را مدیون مهر و عطوفت آن دو می‌دانم.

تقدیم به معلمان و اساتید دلسوزم که همیشه در امر
تحصیلی یاریم نمودند.

چکیده:

منابع طبیعی، یکی از عوامل مهم در فرایند تولید و به تبع، توسعه اقتصادی کشورها به شمار می آید. لذا در میان کشورهای جهان، کشورهای صاحب منابع طبیعی غنی، موقعیت ممتازی را به لحاظ اقتصادی و سیاسی بخود اختصاص می دهند. اما روشن است که صرف وجود منابع طبیعی نمی تواند به کاهش فاصله تکنولوژیکی یک کشور با اقتصادهای قدرتمند جهان بینجامد و کشور را در صدر کشورهای توسعه یافته قرار دهد. چگونگی بکارگیری عواید حاصل از صدور منابع طبیعی من جمله نفت؛ همواره مورد توجه کارشناسان حوزه های اقتصادی و سیاسی و اجتماعی بوده است. عملکرد کشورهای صاحب منابع طبیعی حکایت از آن دارد که نفت این منبع عظیم و سرشار ثروت، می تواند هم فرایندهای اقتصادی را بهبود بخشیده و در روند رشد و توسعه اقتصادی مفید و موثر واقع شود و هم به شکلی مخرب و بحران زا عمل کند. تقریباً همه اقتصادهای نفتی، مدت زمان طولانی است که با مسائل مربوط به شیوه ها و مکانیسم های بهره برداری از رانت نفت دست به گریبان هستند. از این لحاظ بررسی مالکیت به عنوان یکی از عوامل اساسی در امر تولید و رشد بسیار مهم است. در این راستا در این پژوهش در ابتدا به بررسی و تعریف مالکیت از منظر اندیشمندان اسلامی پرداختیم و مبانی نظری مالکیت، ماهیت مالکیت و صفات مالکیت را بررسی کردیم. پس از ارائه کلیاتی از این تعریف به بررسی شیوه بهره برداری از زمین و معادن در اسلام پرداختیم. پس از درکی مختصری از توضیحات بالا در مورد مالکیت منابع به عنوان کردن قوانینی مالکیت در قانون پرداختیم و سپس در زمینه مالکیت نفت در ایران و سایر کشورها توضیحاتی را ارائه کردیم. بعد از آن به بررسی مبانی فقهی مالکیت منابع و نفت در دو فقه شیعه و اهل سنت پرداخته و به این نتیجه رسیدیم که در هر دو مالکیت نفت در اختیار دولت است. در فصل چهارم با ارائه یک تحلیل آماری و توصیفی و آزمونهای وابسته به آن، چند متغیر توضیحی برای توضیح اختلاف و تاثیرات نفت در دو کشور ایران و عربستان با استفاده از داده های بانک جهانی را ارائه کردیم. در نهایت به این نتیجه رسیدیم که در استفاده و سهم نفت در تولید ناخالص داخلی ایران و عربستان اختلاف وجود دارد. یعنی علاوه بر اینکه در دو کشور نفت در دست دولت قرار دارد اقتصادهایی به شدت وابسته به این منبع هستند از لحاظ استفاده و سهم درآمد نفت از کل تولید ناخالص داخلی متفاوتند.

واژگان کلیدی: منابع طبیعی، نفت، توسعه اقتصادی، بحران زا.

فهرست

صفحه	عنوان
فصل اول: کلیات تحقیق	
۲-۱-۱	مقدمه ۲
۲-۲-۱	بیان مسئله ۲
۳-۳-۱	سوالات تحقیق ۵
۴-۴-۱	فرضیه های تحقیق: ۵
۵-۵-۱	روش تحقیق ۵
۶-۶-۱	مفاهیم کلیدی ۶
۱-۶-۱-۱	منابع طبیعی ۶
۲-۶-۱-۱	اموال عمومی: ۶
۳-۶-۱-۱	انفال ۷
۴-۶-۱-۱	تعریف مالکیت ۹
۷-۷-۱	فقه معادن ۹
فصل دوم: اهمیت نفت و شیوه بهره برداری از آن	
۱-۲-۱	پیشینه ۱۳
۲-۲-۱	مالکیت نفت و اهمیت آن ۱۵
۳-۲-۱	نفت و انواع تصدی دولت بر نفت ۱۶
۴-۲-۱	شیوه های بهره برداری از منابع طبیعی (نفت) ۱۷
۱-۴-۲-۱	بکارگیری توسط دولت ۱۷
۲-۴-۲-۱	استفاده از مشارکت مردم ۱۸
۳-۴-۲-۱	برقراری عقد شرکت با بخش خصوصی ۱۹
۴-۴-۲-۱	عقد مزارعه و مساقات ۱۹
۵-۴-۲-۱	واگذاری به بخش خصوصی ۲۰
۵-۲-۱	نفت و اهمیت خلیج فارس ۲۱
۶-۲-۱	تاثیرات منابع بر اقتصاد کشورهای منطقه ۲۳

فهرست

عنوان	صفحه
۷-۲- دوگانگی اقتصاد کشورهای نفت خیز حوزه خلیج فارس.....	۲۵
۸-۲- اقتصاد تک محصولی ؛ نفت به عنوان کالای مصرفی.....	۲۶
۹-۲- آسیب های اقتصادی نگاه مصرفی به نفت.....	۲۷
۱۰-۲- قیمت نفت و اثرات آن در اقتصاد کشورها.....	۲۸
۱-۱۰-۲- نظریه نگرین منابع:.....	۳۱
۲-۱۰-۲- بیماری هلندی:.....	۳۲
فصل سوم: بررسی مالکیت نفت با روش تطبیقی در فقه شیعه و سنی	
۱-۳- تعریف مالکیت:.....	۳۴
۱-۱-۳- مبانی نظری مالکیت.....	۳۶
۲-۱-۳- ماهیت مالکیت.....	۳۶
۳-۱-۳- صفات مالکیت.....	۳۷
۴-۱-۳- واگذاری ملکیت.....	۳۹
۵-۱-۳- واگذاری منافع.....	۴۰
۲-۳- نظام حقوقی مالکیت نفت در جهان.....	۴۳
۳-۳- مالکیت معدن در اسلام.....	۴۶
۱-۳-۳- انفال در اسلام:.....	۴۹
۲-۳-۳- مصادیق انفال از نظر فقه شیعه.....	۵۱
۴-۳- مالکیت معادن در اهل تشیع و تسنن.....	۵۳
۵-۳- مالکیت معدن در فقه امامیه:.....	۵۴
۱-۵-۳- قول اول: معادن مطلقا از انفال هستند.....	۵۴
۲-۵-۳- قول دوم: معادن مطلقا از مباحات اصلیه می باشد.....	۵۵
۳-۵-۳- قول سوم: مالکیت معادن تابع مالکیت زمین است:.....	۵۶
۴-۵-۳- قول چهارم: تفصیل میان معادن ظاهری و باطنی.....	۵۷

فهرست

صفحه	عنوان
۵۷	۳-۵-۵- نتیجه نهایی درباره مالکیت معادن در فقه اهل تشیع
۵۸	۳-۶- دیدگاه اهل سنت درباره مالکیت معادن
۵۸	۳-۶-۱- دیدگاه مالکی ها:
۵۸	۳-۶-۲- دیدگاه حنفی ها
۵۹	۳-۶-۳- دیدگاه حنبلی ها
۶۰	۳-۶-۴- دیدگاه فقهای شافعی
۶۱	۳-۶-۵- نظام حقوقی مالکیت نفت و گاز در حقوق ایران از منظر حقوق دانان
۶۵	۳-۷- مالکیت نفت در عربستان:
۶۶	۳-۸- خلاصه ای از نتایج مالکیت منابع در اسلام:
۷۰	۳-۹- ضمیمه فصل سوم:
۷۰	۳-۹-۱- مالکیت منابع معدنی در حقوق ایران
۷۲	۳-۹-۲- قوانین خاص معادن
فصل چهارم: تحلیل آماری و بررسی نتایج تحلیل و بررسی	
۷۸	۴-۱- نفت در عربستان
۷۸	۴-۲- نفت در ایران
۷۹	۴-۳- بررسی آماری مالکیت نفت
۸۰	۴-۴- بررسی سهم نفت در تولید ناخالص داخلی (GDP) ایران و عربستان
۸۱	۴-۴-۱- ارائه آمار توصیفی از سهم نفت در درآمد ناخالص داخلی در دو کشور:
۸۲	۴-۵- بررسی همبستگی مخارج دولت و درآمدهای نفت در ایران و عربستان
فصل پنجم: نتیجه گیری و پیشنهادات	
۸۷	۵-۱- نتیجه گیری:
۹۰	۵-۲- پیشنهادات:

فهرست

صفحه	عنوان
۹۶	منابع و مأخذ

فهرست جدول‌ها

شماره جدول	عنوان جدول	صفحه
جدول ۱-۲:	ظرفیت پالایش نفت خام در کشورهای حوزه خلیج فارس (۱۰۰۰ b/d).....	۲۳
جدول ۲-۲:	سهم درآمدهای نفتی در GDP کشورها (بر حسب درصد).....	۲۳
جدول ۳-۲:	همبستگی رشد و حاملهای انرژی.....	۲۷
جدول ۱-۴:	۸۰
جدول ۲-۴:	آمار توصیفی.....	۸۱
جدول ۳-۴:	آزمون T.....	۸۲
جدول ۴-۴:	۸۲
جدول ۵-۴:	۸۴

فهرست شکل‌ها

شماره شکل	عنوان شکل	صفحه
شکل ۴-۱: نمودار	۸۱
شکل ۴-۲: نمودار ۲	۸۳

پیشگفتار

فیلسوفان بزرگ غرب، اقتصاددانان کلاسیک بزرگ و بهترین اقتصاددانان جدید، توجه ما را به اهمیت تعیین و اعمال حقوق مالکیت خصوصی در دستیابی به رفاه اقتصادی و توافق اجتماعی جلب کرده‌اند. یکی از عناصر نظام‌های اقتصادی که در مقایسه آن‌ها نقش بسزایی داشته، ساختار مالکیتی است که به وسیله آن‌ها معرفی می‌شود. این ساختار به‌طور معمول بر مبنای نظری مبتنی است که دستیابی به آن‌ها در تبیین مستدل و روشن از ساختار مزبور اهمیت دارد. دانشمندان مسلمان در تبیین اقتصاد اسلامی و بیان تمایز آن با دیگر مکاتب اقتصادی به بررسی اصول ثابتی در اسلام چون مالکیت مختلط و اسباب حصول آن، آزادی‌های قانونمند، عدالت اجتماعی و ضرورت تأمین حد کفایت برای همگان، هم‌بازی عمومی و تأکید فراوان بر انفاق پرداخته‌اند. مسئله مالکیت، در پرتو منازعات نظام سرمایه‌داری و مارکسیستی به صورت یکی از موضوعات مهم و مورد توجه دانشمندان اسلامی معاصر در آمده است. موضوع انفال نیز در قرآن به مالکیت خداوند و پیامبر نسبت به برخی ثروت‌های عمومی اشاره دارد. نفت نیز بعنوان یک منبع عظیم ثروت علاوه بر آن که می‌تواند در حکم موتور محرکه رشد اقتصادی کشورهای نفت خیز باشد، می‌تواند بعنوان مانعی نیز در مسیر پیشرفت اقتصاد این کشورها عمل کند؛ از سویی کشورهای صاحب نفت می‌توانند با تخصیص بهینه این منابع به پروژه‌های زیر ساخت بستر مناسبی را برای توسعه پایدار کشور فراهم آورند و از دیگر سو، با ایجاد رانتیرهای نفتی که آن نیز به نوبه خود ریشه در سوء مدیریت‌ها دارد، سدی مستحکم در روند رشد شاخص‌های کلان اقتصادی پدید آورند. چگونگی بکارگیری عواید حاصل از صدور منابع طبیعی من جمله نفت، همواره مورد توجه کارشناسان حوزه‌های اقتصادی و سیاسی و اجتماعی بوده است. عملکرد کشورهای صاحب منابع طبیعی حکایت از آن دارد که نفت این منبع عظیم و سرشار ثروت، می‌تواند هم فرایندهای اقتصادی را بهبود بخشیده و در روند رشد و توسعه اقتصادی مفید و موثر واقع شود و هم به شکلی مخرب و بحران‌زا عمل کند. در این میان آنچه اهمیت دارد تاثیر عوامل متفاوت بر روی نفت و تاثیرات آن بر مولفه‌های دیگر اقتصادی است. در بین عوامل مختلف مالکیت یکی از مهمترین عوامل در بهره‌وری و ... تولید نفت است. بر این اساس در این پژوهش به بررسی تاثیر مالکیت نفت در میزان استخراج و سایر مولفه‌های وابسته به آن در کشورهای منتخب می‌پردازیم.

فصل اول

کلیات تحقیق

۱-۱- مقدمه

امروزه منابع طبیعی، یکی از عوامل مهم در فرایند تولید و به تبع، توسعه اقتصادی کشورها به شمار می آید. لذا در میان کشورهای جهان، کشورهای صاحب منابع طبیعی غنی، موقعیت ممتازی را به لحاظ اقتصادی و سیاسی بخود اختصاص می دهند. اما روشن است که صرف وجود منابع طبیعی نمی تواند به کاهش فاصله تکنولوژیکی یک کشور با اقتصادهای قدرتمند جهان بیانجامد و کشور را در صدر کشورهای توسعه یافته قرار دهد.

چنانکه نفت نیز بعنوان یک منبع عظیم ثروت علاوه بر آن که می تواند در حکم موتور محرکه رشد اقتصادی کشورهای نفت خیز باشد، می تواند بعنوان مانعی نیز در مسیر پیشرفت اقتصاد این کشورها عمل کند؛ لذا آنچه در خور توجه است نحوه مدیریت بر درآمدهای نفتی با مدنظر داشتن رفاه نسل های آتی بعنوان یکی از مبانی اساسی توسعه پایدار است. ازسویی کشورهای صاحب نفت می توانند با تخصیص بهینه این منابع به پروژه های زیر ساخت بستر مناسبی را برای توسعه پایدار کشور فراهم آورند و از دیگر سو، با ایجاد رانتیر های نفتی که آن نیز به نوبه خود ریشه در سوء مدیریت ها دارد، سدی مستحکم در روند رشد شاخص های کلان اقتصادی پدید آورند.

چگونگی بکار گیری عواید حاصل از صدور منابع طبیعی من جمله نفت ؛ همواره مورد توجه کارشناسان حوزه های اقتصادی و سیاسی و اجتماعی بوده است. عملکرد کشورهای صاحب منابع طبیعی حکایت از آن دارد که نفت این منبع عظیم و سرشار ثروت، می تواند هم فرایندهای اقتصادی را بهبود بخشیده و در روند رشد و توسعه اقتصادی مفید و موثر واقع شود و هم به شکلی مخرب و بحرانزا عمل کند. در این میان آنچه اهمیت دارد تاثیر عوامل متفاوت بر روی نفت و تاثیرات آن بر مولفه های دیگر اقتصادی است. در بین عوامل مختلف مالکیت یکی از مهمترین عوامل در بهره وری و ... تولید نفت است. بر این اساس در این پژوهش به بررسی تاثیر مالکیت نفت در میزان استخراج و سایر مولفه های وابسته به آن در کشورهای منتخب می پردازیم.

۱-۲- بیان مسئله

همانطور که در مقدمه بیان شد منابع طبیعی به طور عام و منابع نفتی به طور خاص می توانند در شکوفایی اقتصاد کشورهایی که دارای این منابع هستند تاثیر زیادی داشته باشد و وضعیت تولید و اشتغال را بهبود بخشیده و زمینه رفاه عمومی را فراهم کنند این در صورتی است که استفاده غلط از این منابع نه تنها اهداف فوق را برآورده نکرده و نسل های بعد را نیز از این

نعمت محروم می سازد که با تخریب محیط زیست و آلوده سازی آن تبدیل به بلایی برای مردم آن کشورها شده و اقتصاد کشورها به آفت تک محصولی و بیماری هلندی گرفتار می شوند. مالکیت این منابع در اکثر کشورها و از جمله در کشورهای اسلامی دولتی می باشد و در اقتصاد منابع ثابت شده است که هر گاه دولت به هدف خود در زمینه بهره برداری از این منابع که همان حداکثر کردن منافع اجتماعی می باشد عمل کند نتیجه بهره برداری، مانند بهره برداری در شرایط رقابت کامل می باشد. در صورتی که بهره بردار خصوصی در شرایط انحصاری و با هدف حداکثر کردن سود منافع اجتماعی را کاهش می دهد. در نظام اسلامی، با توجه به جایگاه دولت در اقتصاد و اهداف فراوانی که دارد مالکیت این منابع برای دولت قرار داده شده و با توجه به این که در زمان حضور امام معصوم و در زمان غیبت فقیه جامع الشرایط مالکیت و تصدی این منابع را عهده دارد به طور طبیعی بهره برداری از این منابع براساس مصالح صورت می گیرد. نتیجه این کار تأمین اهداف بلندمدت نظام که همان رفاه عمومی در کنار عدالت بین نسلی و درون نسلی می باشد.

در این تحقیق با توجه به این که در کشورهای اسلامی دارای منابع نفتی، این منابع در اختیار دولت می باشد به طور نمونه دو کشور ایران و عربستان را مورد بررسی قرار داده و تأثیر نفت را در اقتصاد این دو کشور بررسی خواهیم کرد.

اموال عمومی از جمله مباحثی است که کاربرد آن در علم حقوق و اقتصاد و حتی سیاست و اداره کشور، قابل انکار نیست و علی‌رغم این اهمیت و اختلاف بسیاری که از لحاظ نظری و عملی پیرامون آن وجود دارد کمتر به بحث و بررسی گذاشته شده است. تحلیل این موضوع در فقه اسلامی گرچه در بخش کوچکی و تحت عنوان انفال و فیه و... به رشته بحث درآمده است؛ اما ارتباط آن با مقوله حکومت اسلامی و ولایت و دیگر مناسبات آن با اداره عمومی نظام اسلامی در مباحث فقها کمتر دیده میشود. از نظر حقوقی نیز مباحث اموال عمومی، ارتباط وثیقی با حقوق عمومی یک کشور، تابع نظام حقوق اداری اموال و در برخی موارد نیز قانون مدنی است و با این وجود، این مباحث در نظام حقوق عمومی داخلی، کمتر پرداخته شده است.

«مال» از نظر لغوی، از ریشه «میل» و به معنای خواستن، علاقه و توجه است و به دارائی و ثروت و خواسته گفته می شود و در پارسی، خواسته گویند. (جعفری لنگرودی، ۱۳۸۰: ۳۷) در قانون مدنی ایران و فرانسه، مال تعریف نشده است، برخی از حقوقدانان، ضابطه ارزش ذاتی را برای مال برگزیده اند و می گویند که به هر عین یا منفعتی که دارای قیمت بوده و هرآن چیزی

که امکان حیازت و انتفاع از آن وجود داشته باشد و منافع و حقوق بر آن مترتب باشد مال گویند. برخی گفته اند مال به هر چیزی گفته می شود که بتواند مورد داد و ستد قرار گیرد و از نظر اقتصادی ارزش مبادله داشته باشد؛ به عبارت دیگر ارزش اقتصادی داشته باشد و قابل تقویم به پول باشد، بنابراین شامل حقوق مالی همچون حق تحجیر و حق شفعه و حق صاحب علامت تجاری هم می شود. (جعفری لنگرودی، ۱۳۸۵: ۵۹۵) مالکیت نیز عبارت است از اختیارات و تعهدات و اختصاص چیزی مادی یا معنوی، عین یا منفعت، مالی یا غیرمالی، منقول یا غیرمنقول به نحو مطلق و اصالتاً به شخص یا ملت خاص. (جعفری لنگرودی، ۱۳۸۲: ۳۵)

به عقیده برخی، «اموال عمومی» به اموالی اطلاق می شود که «مالک خاصی نداشته باشد» اما اموالی که مالک خاص داشته باشد خواه مالک، مشخص یا نامشخص باشد جزء اموال خصوصی به شمار می رود. عنوان فصل سوم قانون مدنی را «در اموالی که مالک خاص ندارد» اختصاص داده اند که از ظاهر عبارت چنین بر می آید که هر مالی که مالک خاص نداشته باشد مال عمومی است. اصولاً ملاک تشخیص اموال عمومی، تخصیص آن به منافع جمعی یا عمومی است و از دو طریق می توان به مصادیق اموال عمومی پی برد: ۱) طریق قانونی: به این مفهوم که قانون، انواع خاصی از اموال را عمومی تلقی کرده باشد چنانچه در مواد قانون مدنی بعضی از اموال تصریح شده است و ۲) رجوع به طبیعت ذاتی: که پاره ای از اموال از قبیل راهها و جاده ها، سواحل دریاها و... ذاتاً به گونه ای هستند که اشخاص نمیتوانند آنها را تحت تملک خویش در آورند. عقیده دیگر نیز پس از بیان ضابطه طبیعت اموال، تمام اموالی که بطور مستقیم یا با واسطه از طرف دولت برای رفع نیازمندی های عمومی اختصاص داده شده است را اموال عمومی میدانند. (کاتوزیان، ۱۳۷۷: ۶۶) به بیان دیگر اموال عمومی اموالی هستند که برای استفاده مستقیم تمام مردم آماده اند یا به حفظ مصالح عمومی اختصاص داده شده و دولت تنها از جهت ولایتی که بر عموم دارد می تواند آنها را اداره کند و به نمایندگی از مردم و به منظور حفظ این اموال از آنها نگهداری و مواظبت به عمل آورد. (کاتوزیان، ۱۳۸۲: ۶۵)

در مجموع باید گفت: «اموال عمومی اموالی هستند که برای استفاده مستقیم تمام مردم آماده اند یا به حفظ مصالح عمومی اختصاص داده شده و دولت از باب ولایتی که دارد بر آن مدیریت می نماید.»^۱ در بررسی مفهوم اموال عمومی، به مفاهیم مشابهی چون: انفال، فیء،

^۱ در رویکرد اخیر، نقش و جایگاه مردم در امر حکومت «مشروعیت بخشی» به حکومت نیست؛ بلکه نقش مردم

مباحثات، بیت المال مسلمین، اموال دولتی بر می‌خوریم که به شرح هریک و ارتباط آنها با اموال عمومی خواهیم پرداخت. درک ماهیت نفت در اقتصاد اسلامی از این حیث اهمیت دارد زیرا مبنای نظری این موارد تعیین کننده است که چگونه و برای چه مصارفی صرف شود.

۱-۳- سوالات تحقیق

به منظور بررسی مالکیت منابع نفتی در کشورهای اسلامی در این تحقیق دو کشور ایران و عربستان سعودی انتخاب شده اند و در پی بررسی سوالات زیر پاسخ داده خواهند شد.

۱. مبانی فقهی مالکیت نفت در دو کشور ایران و عربستان بر اساس فقه شیعه و سنی چگونه است؟

۲. تفاوت میزان مالکیت منابع نفتی در ایران و عربستان بر اساس میزان و سهم در تولید ناخالص ملی و مخارج دولت چگونه است؟

۱-۴- فرضیه های تحقیق:

۱. مبانی فقهی مالکیت نفت در دو کشور بر اساس فقه این دو کشور دولتی بوده و فرقی با هم ندارد.

۲. سهم و میزان درآمد نفت از درآمد ناخالص ملی و مخارج دولت در دو کشور باهم تفاوتی ندارد.

۱-۵- روش تحقیق

در قسمت اول با تشریح انفال، مباحثات عامه و دارایی‌های عمومی به بررسی حوزه های مالکیت در اسلام می‌پردازیم، که به دلیل استفاده از شواهد برگرفته از مطالعه اسناد، مقالات و منابع منتشر شده، مانند آرشیوها یا آمار رسمی، منابع آنلاین و داده های مربوط به بازار، اطلاعات ثانویه موجود در بسیاری از ارگان های دولتی، نیمه دولتی و سازمان های بخش خصوصی از روش اسنادی استفاده می‌شود. با مرور جامع طیف گسترده ای از اطلاعات موجود در چنین منابعی، اطلاعات و نتایج کاملاً کاربردی، عمیق و مرتبط با موضوعات مورد نظر دنبال می‌گردد.

در قسمت بعد از روش کمی و تحلیلی و استنباط آماری استفاده می‌شود و به منظور بررسی سوالات ذکر شده این تحقیق دو کشور ایران و عربستان سعودی را برای نمونه انتخاب کرده است.

«تعیین مصداق حاکم اسلامی مطابق با معیارهای اسلامی» (کشف حق بجای وضع حق) است. ر.ک: (جوادی

آملی، ۱۳۷۹: ۸۰-۸۴)